

שבעבר. ולפי זה יש לפרש דברי רש"י: היראה היא מן ההיזק שאפשר שיארע לו - "שמא יהרג"; ואילו בחשש ד"יהרוג הוא את אחרים" העיקר הוא הצער מכך שיצטרך לעשות זאת.

לב, ט
ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והי' המחנה הנשאר לפליטה והי' המחנה הנשאר לפליטה: על כרחו, כי אלחם עמו. התקין עצמו לשלשה דברים: לדורון, לתפלה ולמלחמה. לדורון, ותעבור המנחה על פניו. לתפלה, חלקי חני אברהם. למלחמה, והי' המחנה הנשאר לפליטה.

השפתי חכמים מפרש: "מדקדק מדלא כתיב אולי וכתוב והי' [המחנה הנשאר לפליטה], משמע דבעל כרחו [היינו: בוודאות]". ומאחר שהחלוקה לשני מחנות אינה מספיקה שתהי' וודאות זו, מוסיף רש"י "כי אלחם עמו" - ו"אז בודאי יהי' פנאי למחנה שני' להמלט" (ולפי זה פירוש "אלחם" הוא - שיעקב ילחם בתוך המחנה הראשון).

וצריך ביאור:

א. באופן זה אמנם יש סיכויים גדולים ביותר שיוכלו להמלט, אבל מידי ספק לא יצא, ומהי הוודאות הגמורה ש"והי' המחנה הנשאר לפליטה".

ב. לגבי פירוש מלת "והי'" נוגע רק שזוהי וודאות, ולמה מדגיש רש"י "על כרחו" (של עשו).

ג. כל ההמשך ("התקין עצמו לשלשה דברים") מיותר לכאורה, ומפורש הוא בכתובים להלן בסמוך.

ד. אפילו אם נאמר שכבר בפסוק זה נוגע שיעקב התקין עצמו גם לדורון ולתפלה - אין זה קשור לפירוש "על כרחו כי אלחם עמו", והי' לו לומר זה כדיבור המתחיל בפני עצמו.

ה. למה חוזר עוד הפעם שהתקין עצמו למלחמה, והרי כבר כתב "כי אלחם עמו".

ו. מהו הדיוק "התקין עצמו", ולא "הכין את עצמו" וכיוצא בזה.

ז. רש"י מונה את שלשת הדברים בסדר הפוך מכפי שהם בכתובים שהוא מביא.

ח. בקשר לדורון מסתייע מכתוב המדבר אודות שילוח המנחה בפועל, ואילו בקשר לתפלה ומלחמה מסתייע מכתובים המדברים אודות ההכנה לדברים אלו (והרי לגבי כל שלשת הדברים ישנם כתובים הן אודות ההכנה והן אודות הביצוע בפועל).

ט. למה הוצרך להביא שוב, בסוף פירושו, את הפסוק שאותו מפרש - "והי' המחנה הנשאר לפליטה".

והביאור:

מהמשך הכתובים משמע, שלראש וראשונה הכין יעקב את עצמו למלחמה ("ויחץ את העם"), אחר כך התפלל, ולבסוף הכין מנחה. וקשה: כלום יתכן שתחילה עשה יעקב אבינו הכנות בדרך הטבע ורק לאחר מכן התפלל להקב"ה?

ועל כרחק צריך לומר הטעם לקדימה זו, שבתור הקדמה וביאור לתפילתו הוכרח יעקב לחלק "את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות", ורק לאחר מכן הי' יכול להתפלל תפלתו.

דהנה אופן החלוקה הי': הצאן ובקר וגמלים וה"עם" השייך להם (רועיהם וכיוצא בזה) ל"מחנה האחת", ואת הנשים והילדים וה"עם" השייך להם למחנה שני - "המחנה הנשאר". ומאחר שיעקב בא להתפלל על סמך הבטחות הקב"ה (כפי שפירש רש"י בפסוק הבא), והרי הבטחות אלו אינן אלא לגבי יעקב ובני ביתו, לא לגבי נכסיו - הוכרח להבדיל את הצאן והבקר למחנה בפני עצמו, ורק אז יכול ה' להתפלל ולהזכיר את ה"הבטחות שהבטחתי".

זהו שכותב רש"י (בתור הקדמה לתפלתו של יעקב) "והי' המחנה הנשאר לפליטה" ("והי'" לשון ודאי, כנ"ל) - "על כרחו, כי אלחם עמו": יעקב הי' בטוח שאפילו באופן הכי גרוע, שהדורון לא יפייס את עשו והתפלה לא תפעל שהקב"ה יצילו ללא מלחמה (ראה להלן) ועשו יבא וילחם בו - מכל מקום ודאי שאת "המחנה הנשאר", שבו היו יעקב ובני ביתו, לא יוכל לנצח, והוא יהי' לפליטה. והוודאות היא מחמת הבטחות הקב"ה, כאמור.

וזהו "על כרחו", כי אין הכוונה שהמחנה הנשאר ינוסו בעוד שהמחנה האחר ילחמו, אלא כאשר יבא עשו להלחם ביעקב ובמחנהו "אלחם עמו", יעקב עצמו ילחם עמו בראש "המחנה הנשאר" (וכפי שפירש רש"י להלן (לג, ב"ג): "וישם את השפחות וגו' והוא עבר לפניהם, אם יבוא אותו רשע להילחם ילחם כי תחילה"), ובוודאי ינצחו ויכניעו "על כרחו", מחמת הבטחות הקב"ה (מה שאין כן לגבי "המחנה האחת" ישנו חשש של "והכהו").

(ופירוש "לפליטה" אינו שינוסו וכיוצא בזה, אלא שיצאו בשלום מן המלחמה, שכן ינצחו בה).

וכדי להוכיח שיעקב הי' בטוח ביותר, ללא שום ספק, שינצח את עשו (כאם יהי' צורך בכך), ממשך רש"י ומפרש, שכל פעולותיו של יעקב היו באופן של "התקו עצמו".

פירוש:

"הכנה" רגילה תוכנה מעשה או מחשבה הבאים כהקדמה לפעולה מסויימת, לתפלה וכיוצא בזה. ואילו "התקין עצמו" היינו הכנה באופן כזה, שלמרות שהפעולה היא נגד טבעו או רצונו - הוא "מתקין" (ומשנה) את עצמו שיהי' מוכן, מוכשר וראוי, לפעולה זו.

ויעקב "התקין עצמו" לכל שלשת הדברים:

לדורון - יעקב הרי הי' "שרוי בכעס שהי' צריך לכל זה" (רש"י פסוק כב), אלא שהתקין את עצמו לכך. לתפלה - יעקב חשש "שמא נתלכלכתי בחטא" (רש"י פסוק יא), ולכן התקין את עצמו והתפלל להקב"ה בזכות אבותיו (רש"י פסוק יג). למלחמה - בפסוק הקודם פירש רש"י "ויירא, שמא יהרג, ויצר לו, אם יהרוג הוא את אחרים", ואם כן מוכן שיעקב הי' צריך לתקן את עצמו למלחמה.

לכן מסתייע רש"י מפסוקים אלו, שמהם דוקא מוכח שיעקב התקין את עצמו: לדורון, ותעבור המנחה על פניו - מפסוק זה למדים שיעקב הי' "שרוי בכעס", כאמור. לתפלה, אלקי אבי אברהם - לשון זה רומז להבטחת הקב"ה לאברהם וליצחק. למלחמה, והי' המחנה הנשאר לפליטה - ממלת "והי'" משמע שהצלת המחנה בטוחה וברורה (מצד הבטחת הקב"ה), שמטעם זה התקין יעקב את עצמו למלחמה.

והטעם שרש"י מונה את שלשת הדברים בסדר הזה (דורון, תפלה, מלחמה) - הוא:

ליצור החכמה

בראש וראשונה עשה יעקב דבר שתוכנו בגדר של דורון - "למצוא חן בעיניך", ורק לאחר מכן, כשנודע לו שעשו הולך לקראתו ועודנו בשנאתו - התפלל. ו"מלחמה" הוא כותב בסוף, שכן ההכנה לפעולה זו היתה הקשה ביותר - לבטל את ה"ויירא ויצר", כאמור.

לשון חכמים

רש"י מדייק "התקין עצמו לשלשה דברים" (ולא אמר בקצרה "התקין עצמו לדורון ולתפלה ולמלחמה"), היינו שכולל את כל שלשת הדברים בבת אחת, כדי לרמז שיעקב התקין את עצמו לכל שלשת הדברים בבת אחת.

כלומר: מצד עשו, יתכן שהי' אפשר לשכך את שנאתו (שעודנו בה - רש"י פסוק ז) ולכפר את פניו באמצעות דורון בלבד. אך מבחינתו של יעקב, שחשש "שמא נתלכלכתי בחטא", הי' מקום לחשוב שדי בשנאתו של עשו כדי ליצור מצב של סכנה, ולכן הוצרך גם להתפלל בזכות אבותיו. ומכיון שיתכן שההצלה שתבוא על ידי התפלה תהי' באמצעות מלחמה - הוכרח להתכונן גם למלחמה.

[1234567]

יינה של תורה

מבואר בחסידות שכשם שבמלחמה גשמית ניתן להבטיח נצחון לאחד הצדדים על ידי זה שמעמידים "כל ג' מחנות שלו כנגד מחנה אחת של השונא", כמו כן במלחמת היצר יש לעורר את כל שלשת המדות של אהבה יראה ורחמים לעומת מדה אחת של הקליפה.

וזהו שכתוב (ויצא כט, ג) "ונאספו שמה כל העדרים".

ויעקב אבינו השתמש ב"תכסיס" זה בתור הכנה לבירורו של עשו: הוא התקין עצמו לשלשה דברים בבת אחת (ראה "לשון חכמים") - דורון (אהבה) מלחמה (יראה) ותפלה (רחמים).

לב, יא

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן ועתה הייתי לשני מחנות

קטנתי מכל החסדים: נתמעטו זכותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי, לכן אני ירא שמה משהצטחתי נתקלמתי נחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו.

הרא"ם מפרש: "ממיעוט זכותי לחודי" אין לו לירא, כל זמן שלא חטא, דאין יסורין בלא חטא ולא מיתה בלא עון". וראה רש"י תהלים קז, יא ("אין פורענות באה על האדם אלא בעונו"). אבל ראה חידושי אגדות מהרש"א ברכות (ד, א), שמסקנת הגמרא (שבת נה, ב) היא שיש מיתה בלא חטא, וכוונת רש"י היא שהחטא יגרום לביטול ההבטחה (לא שלכן יענש להמסר ביד עשו). ולפי זה יומתק לשון רש"י "ויגרום לי להמסר ביד עשו".

לב, כג

ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבוק

ואת אחד עשר ילדיו: ודינה היכן היטה

לדברי האומר תאומות נולדו עם כל שבט ושבט (רש"י וישב לה, לז) יש להקשות גם על התאומות "היכן היו".

ויש לומר, שמלת "את" מרבה את התאומות שנולדו עם "אחד עשר ילדיו". וכפירוש רש"י לעיל (בראשית ד, א-ב) "ותלד את קין גו' את אחיו את הבל, ג' אתים ריבויים הם, מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתיים".

ואף שכאן לא מדובר בלידת התאומות, הרי פשטות הכתובים מלמדנו ענין לידתן, כמבואר בביאור לרש"י וישב שם, ומכיון שכן שפיר יש לומר שהפירוש של "ויקח גו' ואת אחד עשר ילדיו" הוא שלקח גם את התאומות שנולדו עמהם.